

Bírálati vélemény

Ferkai András „Molnár Farkas” című
doktori munkájáról

I. Örömmel fogadtam a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsának felkérését e doktori munka bírálatára, – annak ellenére, hogy hasonlóan nagy terjedelmű könyvem kiadásra történő előkészítése ez évben súlyos leterhelést jelent – több okból is. Mindenek előtt azért, mert Molnár Farkas életművének értékelése az elmúlt évszázad hazai történetében sokáig ellentmondásokat rejtő téma volt, a hetvenes évektől kezdve is csak lassan oldódott fel egyféle elfogultság. Születésének 100 éves évfordulóján 1998 januárjában mint a MÉSZ megemlékezés szervezője, moderátora magam is beleütköztem a még akkor is érzékelhető feszültségkeltette ellenérzésekbe, ami személyével kapcsolatosan kortársaiban még e centenáriumi megemlékezésen is érzékelhető volt.

A munkásságát és alkotói személyiségét néhány korábbi monografikus mű már bemutatta. A nagymonográfia bevezetője és tézissora műgonddal számba veszi ezeket, és sokkal átfogóbban, több szempontból, kellő részletességgel elemzi a két világháború közötti építészetünk egyik legfontosabb – Bauhausbeli szereplése és harmincas évekbeli hazai alkotásai miatt nemzetközi szinten is élvonalbeli – alkotóját.

Hét évtized elteltével valóban elérkezett arra az idő, hogy a kor értő elemzésével megértsük a korban rejlő ellentmondásokat, a korlátozott lehetőségeket, műveik értékeit és eredményeit. Tisztábban lássuk tehát a két világháború közötti építészetből tovább élő és ható törekvéseket. Az építészetünket 1945 után tovább mozdító, nemzetközi elismerést és rangot kivívó késő negyvenes évekbeli építészek, – akik a hatvanas években e korszak kitűnő mesterei – segítették elő azt, hogy a magyar építészet az állami tervező vállalatok idején jelentős eredményeket és értékeket is felmutasson. Az a színvonal, amely hazánkban a bezárkózás hosszú évtizedeiben nemzetközi szinten is értékelhetővé vált – természetesen másokkal együtt – a CIRPAC-csoport, a Molnár által létrehozott szakmai célokat maga elé tűző építészek érdeme is volt.

Az a gondolatsor ugyanis, amivel a CIRPAC-csoport feloszlátásakor, tíz év közös munka után, Molnár 1937-ben saját munkára küldi a csoport tagjait, s amire Ferkai a borító fülén már felhívja a figyelmet, mai napig hivatásunk alapja. Amit kimond, ma is érvényes, „... különösen olyan nagy célok, mint amilyeneket a kongresszusok kezdeményezői tűztek ki, végesvéig betölthetik egy építész életét és teljes megvalósításukig lelkesíteni fogják mindig azokat, akik az építést hivatásnak és társadalmi kötelességnek tekintik:

1. a szociális építés a széles néprétegek számára
2. az építésmódok átalakítása széria termelésre közérdekből
3. a korszellemet kifejező absztrakt téralkotás

... ez a három, mint elérendő cél, tudatos volt valamennyiünkben, ... a három tulajdonképpen egy, csak egyszerre érhető el.” Ha a harmadik pontban említett térgondolatot túlzottan merevnek látnánk, elég arra gondolnunk, hogy ekkor, 1937 táján érik meg a negyven éves építészen korai és igen jelentős korszakának, a „vörös kocka” térforma, platóni, gyönyörű, de kötött geometriája túllépésének a lehetősége, amikor a

korszellemet kifejező absztrakt téralakításban már felsejlik a Szentföld-templom elliptikus héjkupolája, ami majd a kor két kítűnő szerkeszettervezőjének, Menyhárd Istvánnak és Pelikán Józsefnek is érdekes problémájává válik. Olyan, már összetettebb látásmód ez, ami a negyvenes évek pályaterveiben érlelődik, s a 21. század elején kibontakozó építészet lehetőségeinek megsejtése, nem merev kötöttségekre, hanem épp az előző két cél egybeszővődéséből következő téralakítás embert kifejező voltára utal.

Molnár szerepének objektív bemutatása és értékelése épp ezért régóta halogatott kötelességünk volt, de örömet jelentett számomra az is, hogy Ferkai András vállalkozott e több éves ráfordítást és nagymonográfiát igénylő kutatási feladatra. Ez a munka nem jöhetett volna létre sem az előző években folytatott több irányú feltáró kutatásai, sem az itt elkerülhetetlen hazai és külföldi levéltári kutatások és szakirodalmi vizsgálódások eredményeinek elemzése nélkül. E nagymonográfia ezért fontos része a jónéhányunk által folytatott legújabb kori kutatásoknak és az abból eredő történetiszemléletnek, személyiséget formáló önismeretnek, korszellemnek, oktató-képző tevékenységünknek, amit gondolkodásmódunk nélkülözhetetlen forrásának tekinthetünk.

Indokolt megemlítenem azt is, nyilatkozatomban annak ellenére azt jeleztem, Vele szemben Doktori Szabályzatban meghatározott összeférhetlenségi vagy elfogultsági okok esetében nem állnak fenn, hogy az elmúlt három évtizedben több alkalommal szélesebb értelemben azonos intézményi keretben is dolgoztunk.

Pályája kezdetén a BME Építészettörténeti Intézetében Szirmai János irányításával kezdett hallgatóként a hazai huszadik század kutatásának, 1993-ban a Nemzeti építőművészet. A nemzeti fogalom jelentésváltozásai a két világháború közötti magyar építészetben című írását korábbi formájában két részletben közöltem a szerkesztőbizottság tagjaként általam is irányított Építészet-Építéstudomány számaiban. Bár a Magyar Iparművészeti Főiskolán két különböző tanszéken dolgoztunk, szigorlatoztató tanárként azonban több alkalommal egy bizottságban vizsgáztattunk. A Magyar Építőművészet c. folyóiratban, ahol 1986-1995 között a szerkesztőbizottság elnökeként a MÉSZ részéről a szerkesztőség munkáját figyelemmel kísértem, a három évig lapot szerkesztő két személy, Turányi Gábor és Ferkai András munkáltatója a korabeli Siklósi Norbert által irányított Lapkiadó Vállalat volt. A későbbiekben a Soros Intézet felé az Ő korábbi tevékenységét ismerve kutatásai folytatására ösztöndíjpályázatának támogatását javasoltam. Az elmúlt évtizedben akadémiai bizottsági tagként részt vettünk az Építészettörténeti és Műemléki Bizottság munkájában. Ezek azonban olyan természetes kapcsolatok, amelyek azonos területen működő két különböző korosztály esetében elkerülhetetlenek s alá-fölérendeltségi viszonyt nem jelentenek. Közös írásunk, alkotásunk sincs, egymástól függetlenül, mégis sajátos összhangban, korunknak, feladatkörünknek megfelelően végeztük munkánkat az eddigiekben közös tudományterületünkön.

Az említettek után, a teljes kötet átolvasása és végig gondolása alapján véleményem kifejtése előtt felelősségem tudatában előljáróban kijelentem, hogy a mű minden részletében hiteles adatokat tartalmaz és kérelmező a saját, három évtizedes kutató munkásságának eredményein alapul, azokra jogosan hivatkozik.

II. A monográfia jellegéről, a kérelmező célkitűzéseiről és kutatómunkájáról

A mű tudományos eredményeinek és hiányosságainak számbavétele előtt, e nagymonográfiával kapcsolatban néhány előzetes megjegyzést kell tennem. Egy nagymonográfia, ami sajnos eléggé ritka tudományterületünkön, számos kérdést vet fel, úgy az alkotói értékek megbecsülése, mint a szerző felkészültsége, mind a kiadói felelősség érzése és igényessége vonatkozásában. Kiemelkedő alkotóink közül a Mundus Egyetemi könyvkiadó az elmúlt évtizedekben három művel jelentkezett, Kós Károly, Makovecz Imre és Finta József munkásságát mutatta be. Jól kapcsolódik ezekhez a két világháború közötti működésével kiemelkedő Molnár Farkas életmű bemutatása, tudományterületünk fejlődése szempontjából aktuálisnak és eredményesnek bizonyul. Képes arra, hogy Ybl Ervin Ybl Miklós kötete, Zádor Anna Pollack Mihály, Rados Jenő Hild József könyve történelmi sorához kapcsolódjon.

A szerző életpályája csúcsán, kutatásaiban több oldalról felismerve a feladat időszerűségét és fontosságát, éveket áldozott ehhez az összegezéshez, kellően értékelve és elemelve a korábbi rövidebb monográfiák, Gábor Eszter, Mezei Ottó, Bajkay Éva gyűjtő munkája eredményeit. Saját téziseiben és a könyv fejezeteiben rendkívül igényesen tűzi ki saját könyve feladatrendszerét és igen pontosan gyűjti egybe eredményeit, a problémák számtalan részletét tisztázó szándékkal. Nemcsak a célkitűzés volt megnyerően nagyigényű, hanem magát az anyaggyűjtést, forráskutatást is elmélyült műgond, sok munkával áldozatkészen végigvitt információ keresés, helyszín bejárás, adatfeltárás jellemzi. Csak valóban mintaadó életpályákat említve, Genthon István, Kampis Antal, Dávid Katalin nyomaiban jár, – más most nem említett híres levéltári kutatók mellett – ez a feltáró tevékenység, amely a 20. század publikációs lehetőségei mellett más témákban általában nem követel ilyen nagy mértékben levéltári jellegű kutatást. Maga ez a tisztázó munkafolyamat, a publikált műveken túlmutató kutató tevékenység alkalmas arra, hogy a kortárs művészetekre vonatkoztatóan is mélyebb kutatómunkára ösztönözze a fiatal nemzedéket, hiszen számítógépen ma sem mindig követhető a szükséges adatgyűjtés.

Az említett Iparművészeti főiskolái szigorlatokon gyakran meglepődtem azon, a szerző milyen sokoldalú forráskeresésre ösztönözte saját területén iparművész hallgatóit. Így mélyítette a lehető legszélesebb körűvé az anyaggyűjtést a 20. század egyik legfontosabb műtörténeti témaköre, a Bauhaus-szal kapcsolatos vizsgálódásai idején. Példaszerűek az eredményei e téren is a Pécs környékéről elszármazott magyar művészek származása, környezete és neveltetése bemutatásával, ami az első világháború következményeit, a közösségi és személyes megpróbáltatásokat, sorsfordító helyzeteket is érzékelteti.

A könyv első harmada (18–150 oldalak), 1. Pályakezdés: a képzőművészet, az építészet és a technika vonzásában, 2. Az építő eszme Weimarban széles látókörű ismerettel mutatja be a serdülőkorból történő szellemi-művészi kibontakozást, nyomon követve a korszak művészeti törekvéseinek-világlátásának, s az új világkép kialakulásának, egy kiemelkedően tehetséges alkat belső világában végbemenő eseményeit.

Valóban nagymonográfiához illő tehát ez a széleskörű áttekintés, az életet-életművet s az arra való felkészülést, a korba való beágyazódást minden vonatkozásában feltáró, témáit széleskörű kontextusba vonva vizsgáló munka, egy kiemelkedő értékű alkotói élet, s a kapcsolódó szellemi környezet jellemzése, elemző vizsgálata. A mű teljes befogadása, olvasása és értelmezése, értékeinek és hiányainak lemérése is jelentős időt és elmélyülést megkövetelő feladat, mégis örömet okoz a befogadó számára is.

III. A könyv felépítése, felosztása és az életmű bemutatása

Amikor a könyv 1. és 2. fő részét, fejezetét követve jegyzeteltem, a szerző Molnár élményeit rögzítő, különösen érdekes grafikai-festői műveire vonatkozó elemzése, a kubizmus gondolatvilágán túlhaladó utalások végig gondolása révén magam is új felismeréssel gazdagodtam. A robotok térbeli tájékozódásában fontos szerepet játszó, a tárgyakat keretező vonalak helye, amit az angol környezetpszichológia a hatvanas években tárt fel, Molnár művei, így különösen az Orvieto c. kép elemzése már a digitális kultúra területén is újabb felismerésekre ösztönözhet. Ezt az első részt, az írás mintegy negyven százalékát, mint fontos tanulmányrészt önmagában is olyan értékűnek látom, ami Molnár Farkas és a Bauhaus címen alkalmas lehetne a nagydoktori cím kérelmezésére, mivel önállóan is jelentős téma feldolgozásának minősíthető. Az ide kapcsolódó 3. főrészből három fejezetrész, Újra otthon, Hazatelepülés, Műegyetemi tanulmányok, tervek a húszas évekből (152–181) olyan kiegészítése az alkotóvá válás folyamatának, ami tartalmi vonatkozásai miatt az előzőekhez tartozik. Mindez annak a kettős útnak az indokoltságát és szükségszerűségét bizonyítja – a mérnöki-műszaki felkészültség és a művészi készségek elsajátítása a képzés, az alkotóvá válás folyamataiban –, aminek szükségességét és az alkotói személyiség kifejlesztésében való szerepét hosszú életpályám során volt alkalmam felismerni.

Molnár műegyetemi tanulmányainak befejezését nem kerülhette meg, a három éves Bauhaus képzés nem adott és nem is adhatott építészeti tervezésre jogosító oklevelet. Az építészkarai tagság a teljes körű működés feltétele volt, a szükséges képzettséget bizonyító építész – 1934-től építész-mérnöki – oklevél az adott korban a társadalom érdekeit szolgálta.

Ez sajnos Breuer Marcell esetében később, 1934–35-ben is indokolt követelmény volt (254–265). A lehetséges méltányosság elérése érdekében Molnár a két dolderthali bérvilla esetével kívánta Breuer képességeit bizonyítani. A CIAM La Sarraz-i konferenciáján a két Roth testvér viselkedésére tett panaszt, követelve tervezőként Breuer nevének a feltüntetését. Ez az 1936-os affér egyúttal jelzi a két világháború közötti szakmai tevékenység másik alapvető ellentmondását, ami a 20. század folyamán a szerzői jogban érvényesült. A tervezőiroda aláírásra jogosult tulajdonosa általában nem jelezte (s arra jogi értelemben nem is volt köteles) a gyakran nála tehetségesebb, s a munkát végig vivő alkalmazottja nevét. A honorárium megosztása mellett ez volt olyan sérelem, ami 1938 előtt a vitát, ellentétet, vagy a csoportok egymás iránti gyűlölködését felkelthette.

Mielőtt a tanulmány 3. és 4. főrészének, Molnár terveinek és megépített épületeinek elemzését, építészeti alkotópályája eredményeit bemutató fejezetre és néhány nehezen eldönthető kérdésre rátérnénk (182–356), a Molnár műveit katalógusba rendező könyvrész értékére, jelentőségére kell utalnunk (358–400). Ez a rész az összegyűjtött művek katalógusát jelenti, amit igen fontos válogatás követ Molnár írásaiból (402–442). Ez azért jelentős, mert a nehezen elérhető Tér és formán kívül sok helyen, például a Híd számaiban is találhatunk két írást. Molnár sokat említett 1934-es BNV pályázatát a korabeli Reklámélet közli, amit hagyatékként magam is örök, de jóformán elérhetetlen. A könyvet záró Függelék (444–462), tudományos apparátus példaszerűen pontos, ezekről a részokről nincs e bírálatban más mondanivalóm.

A Katalógus értékét mégis ki kell emelnem. Ferkai különválasztja az Építészeti tervek és épületek, Tervpályázatok mintegy 160 tételének bemutatását, a képzőművészeti részt is

három részre tagolja, Festmények, 42 tétel, Grafika, rajz, Reklámgrafika, könyvművészet, 83 tétel és 55 másodközlés, mintegy húsz-húsz oldalon a művek szakmai leírásával és illusztrálásával. Bár én is tudtam Tamás Aladár könyvéből, hogy a 100% című, 1927–1929 között megjelenő szélsőbalos folyóirat fedlapját Molnár Farkas tervezte, nem láttam át eléggé, hogy képzőművészeti tevékenysége ilyen széleskörű és színvonalában az adott művészeti terület élvonalába tartozó volt. 125 művet tartalmaz a képzőművészeti leltár, s ezekből jónéhány remekmű, több munkaévet kitöltő tevékenység eredménye. Együtt. a korszak művészeti áramlatainak egyféle tükre, s többségük a Bauhaus, a kapcsolódó főirány legjobb művei közé tartozik. Ide kapcsolódik a húszas évek egyik gyöngyszeme, a „vörös kockaház” építészeti grafikája is. E művek közé, az építészeti grafikák világához tartozik az a szovjet kollektív házat bemutató, két épületből álló terv is, amit Z. Gács György annak idején a Képzőművészeti Főiskolán tevékenysége inspirálójaként mutatott be, nyilvánvalóan olyan lélektani pillanatban, amikor a háborúra készülők közötti feszültségek utolsó enyhülésének időszaka ezt lehetővé tette.

Oldalágra tartozó események, részletek említésébe tévedtem, de az ilyen kis részletek az egybefonódó feszültségek során gyakran emberek életébe kerültek, hozzátartoztak a kor belső vívódásaihoz, mint az a bizonyos kiállítás a Tamás Galéria kirakatában, ami 1932-ben Molnár és társai számára bírósági ítélettel zárult.

Ferkai kitűnően jellemzi könyvében Molnár életének említett szakaszát. Amikor Molnár Farkas hazatért Weimarból, úgy jött meg, mint József Attila Párizsból. Szabolcsi Miklós szavaira emlékszem így, ez a hasonlóság ébredt fel bennem, amikor 1946-ban a megalakult Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szabadegyetemi előadásán Attila jellemzésébe kezdett a Kossuth Lajos utcai előadóteremben: „Jóformán gyerek fejjel ment el, érett férfi érkezett haza”. Igen, valóban a Bauhaus volt Molnár számára az a mesteriskola, amivel az elmúlt fél évszázadban többféleképpen kísérleteztünk, a Magyar Építőművészek Mesteriskolája, a Vándoriskola, vagy az egyetemi doktorképzés köreiben. A sajátos avantgárd környezetben – három műegyetemi év után – a Gropius alkalmazottjává érett Molnár két-három évig főként kislakásépítő gondolatokkal foglalkozott, majd rövid berlini időszak után 1925–1927 között befejezi műegyetemi tanulmányait.

Itthon is jelentős mester, Ligeti Pál alkalmazásában kezdi azt a másfél évtizednél alig hosszabb szakmai pályát, amit alkotásai mellett sajátos közéleti munkássága emel nemzetközi szinten is értékke. A CIRPAC-csoport megalakításával 1928–1929-ben itthonlétét stabilizálva, házasságkötésével és saját otthona megteremtésével alakulhat ki az a kettős szerepvállalás, ami alkotói pályáját jellemzi, s egyúttal korabeli építészeinket az európai építészeti kultúra úttörő mozgalmához kapcsolja.

Művei sorában az első a Ligeti Pál alkalmazásában tervezett Mészöly utcai Delej-villa, földszintjén Molnár kislakásával, ami a kis méretei ellenére Bauhausban kiértett eszközeivel válik érdekessé, s egy ideig kiállítási tárgyként is szolgál, adott időben bárkinek megtekinthető volt. Önállóvá válva a következő években teremti meg azokat a főműveit, amelyek tehetsége kibontakozását jelzik. Világhírűvé vált az 1933-as milánói Triennale alkalmából díjat kapott Lejtő úti villa (Dálnoki Kováts villa, 1932), amit számos helyen publikáltak. 1933-ban épült a Lotz utcai társasház, és abban immár kétszintes saját lakása, aminek érdekes nagyvonalúságáról, toló falas térválasztásáról, – a lakás „neue Sachlichkeit” hangulatát azonban kissé száraznak tartva –, Weichinger Károly

professzor úr beszélt nekem 1949-ben egyik korrekciója alkalmával. 1945-ben újságos fiúként ismertem meg a bennem feltámadt lelkesedéssel a Pasaréti út 7. sz. társasházát, de csak jóval később, Szendrői Jenő szemével látva 1971-ben a Szentföld-templom 1941–47 között épített vasbeton szerkezetét, amely befejezetlenségében is csúcspontot jelent Molnár életművében és hazai építészetünkben. Molnár ezekkel a műveivel a két világháború közötti építészetünk legjobb alkotói közé emelkedik.

A tervek és megépített művek mellett, amit a nagymonográfia értő módon egészében áttekint, bemutat és sokoldalúan elemez, sajátos belső szellemi utat tett meg a Bauhaus-hoz kapcsolódó első évtized látásmódjától a harmincas évek végének új szemléletéig. Jól tükrözi ezt a CIRPAC-csoport törekvéseiben lemérhető út, ami egy kisebb közösség első törekvéseitől, újíto-változtató szándékainak megfogalmazásától, a CIAM kongresszusokon való bemutatkozásoktól, a hazai kiállításoktól, azok anyagainak újszerű megfogalmazásaitól a gazdasági válság idején természetszerű szociális problémák felé fordulásból a lakáskérdés problémáinak agitatív megközelítéséig jut el. A kiállítások osztályellenes izgatásnak minősített tartalma miatt, – amit Molnár bíróság előtt magára vállal csoportja nevében –, egy havi felfüggesztett fegyházbüntetéshez vezet. Még ezelőtt, 1930-ban felvették a kamarába, később, 1938-ban majd kizárják, részben ugyan más okból, de ezt az előéletet is figyelembe véve. Ekkor már családja megélhetését is veszélyeztető helyzetbe kerül, meg kell értenünk tehát az életpálya számtalan eredményét, értékét, de azt a csapdahelyzetet is, ami a háború felé közeledve determinálja pályáját.

Ferkai András nagymonográfiájában rendkívül érdekesen összegezi Molnár Farkas életútját, alkotói személyiségének belső fejlődését, művészi-mérnöki képességeinek és látásmódjának kibontakozását, azt a rendkívül érdekes utat, ami építészeti és képzőművészeti munkáiban sokoldalúan kibontakozik, közéleti tevékenységében Bauhausbeli, Gropius-hoz is erősen kapcsolódó szerepében, majd hazatérése után a CIRPAC csoport tevékenységében, a konferenciákon való szerepléseikben tükröződik, hazai jellege kelet-európaira bővül, követi az egyetemes építészeti szemlélet fejlődésének útját a korai Modern Mozgalomtól a harmincas évek szemlélettagulásáig, amelyben Molnár esetében már egy szélesebb körű alkotói szándék is megjelenik. Az egyes tárgy alakítási problémától a nagyobb lépték felé irányul, s ahogy Le Corbusier eljut a szociális kérdések felismeréséig, a szociális reform szükségességének hangsúlyozásáig, Molnárnál is az országtervezés–országépítés probléma világáig terjed ez a gondolkodásmód, ami már nem szembefordul a határok változásával, hanem a szomszéd népek eredményeinek megismerésére, egymásnak történő átadására, ellenségeskedés helyett együttműködésre irányul.

IV. A korszak jellemzői az életmű tükrében

A harmincas években Molnár megnyilvánulásából és terveiből egyre érdekesebb gondolatok ismerhetők meg. Írásainak gondolatköre is változik, a lakáskérdésektől a város felé fordulás, az „új építés” vagy az 1928 körüli építészeti szemlélet átalakulása, a kiállítások időszakában problémakörök egzakta megfogalmazása válik fontossá, majd 1938-ra mindezekből kiérkezik az országépítés gondolata, ami e korszak kelet-európai törekvéseiben és hazai közéletünk jó szándékú részvevőiben is jellemző áramlattá válik. Ez már nem csupán Trianon következményeinek kesergő elutasítása, hanem egyes szomszédos területeken is a szétesett Habsburg birodalom utód kisállamai új fejlődési lehetőségeinek keresését, s jórészt felismerését is jelenti.

Ebben a gondolkörben jelenik meg „az építés nagyobb léptékben”, tájtervezés-országépítés, tervezés és az országtervezés, ami sokféleképpen felfogott országépítéssé válik. Ott van ebben a nyilvánvalóan hibás utak lehetőségeinek követése is, de a legfontosabb törekvésekben, mint a New Deal, a CIAM gondolatvilága, ahol a társadalmi kérdések megoldása érdekében a széles tömegek felemelkedésének gazdasági-technológiai problémaköre, a szociológia, csoportlélektan, társadalom lélektan és a modernizáció továbbalakulásának számos kérdése előtérbe kerül. Ferkai jól jellemzi a népi és urbánus szemlélet útkereső, sokban ellentétes kérdésfelvetéseit, s a CIAM-Ost csoport 1936 körüli kialakulását, ami a következőkben is követhető út lett volna.

Az 1944-es híres kiáltvány csak 1946-ban a Tér és Formában közölt gondolatvilágát is jellemezte ez a szemlélettágulás, s a gondolatrendszer tovább élt Fischer József kormánybiztossága idején is az újjáépítés akkor túlzottnak tűnő szempontsoraként. Lényegében sok vonása tovább élt a második világháború után, ami a szociális törekvések hangoztatásának jó ideig sajátos vonzerőt adott. A társadalom nagy tömegeinek, a paraszti világ felemelkedésének és az urbánus törekvéseknek, a városi élet modernizálódásának, szellemi megnyilvánulásainak jellegét és törekvéseit kitűnően foglalja a kötet össze. Ennek a gondolkörnek a védelmében írta Molnár az Országépítés (1. sz., 1938. dec.) folyóiratban azt az Országtervezés című első tanulmány jellegű cikkét, ami hiánytalanul összegzi a bírálatom bevezetőjében említett három pont lényegét, ami itt az ő látásmódjában eggyé érett, s amit A CIRPAC 9 éve c. 1937-ben írott cikk összegez. Nem szétosztató irat ez a cikk, hanem inkább útra bocsátó üzenet. Az 1938-as körlevél kétség kívül keserűbb, „a közös gondolatok összetartó erejének” megszűnése arra szólít fel, „egy akarattal mondjuk ki a magyar CIAM csoport megszűnését”.

Sokan mégis jóvátehetetlen hibának, sőt bűnnek tekintették a csoport feloszlását. Mit tudunk erről tehát? Alapos kutatás után Ferkai a következőkben tájékoztat, amit érdemes összegezni és elfogadni. A huszas években végzett fiatal építészek a harmincas években Ligeti Pál műtermében heti rendszerességgel találkoztak, olyanok is, akik közül többeknek a fővárosi bérház pályázatát elutasították, és Forgó Pál is bírálta őket. Forgó híressé vált könyvét (Új építészet, 1928) én is olvastam 1948-ban épp úgy, mint Ligeti Pálét, az Új Pantheon felé, A kultúránk élete a művészet tükrében, 1926-ban kiadott kötetet. Ligeti műtermében Molnár, mint munkatárs ezeken a találkozókön eleve részt vett, Fischer József pedig egy 1945-ös megemlékezésében tucatnyi rendszeresebb résztvevőről beszélt: Dóczy György, Forgó Pál, Körner József, Masirevich György, Pajor Zoltán, Preisich Gábor, Rácz György, Révész Zoltán, Schiller Márton (1950 körül Horváth Márton néven a Szabad Nép egyik ideológusa), Virágh Pál építész, és Mészáros László, Vilt Tibor szobrászok a résztvevők, később jónevű, újító szellemű, de világszemléletükben sokban különböző fiatalok, vitázó kedvvel. Ligeti házára a MÉSZ Böhönyei János elnöksége idején emléktáblát helyezett el, aminek intézésében részt vettem.

A CIAM frankfurti, második 1929-es kongresszusán a magyarokat Breuer Marcell képviselte, Gropius Molnár Farkast hívta meg, egy szálloda levélpapírára írott „dokumentáció” szerint a magyar szekció delegátusa Molnár Farkas, másoddelegátusa ifj. Masirevich György. Ugyanakkor Breuer magát, Molnárt és Forgó Pált jelölte meg tagként, míg egy kongresszus előtti névsor szerint bővült a csoport. Egy 1931-es német CIRPAC jelentésben ifj. Masirevich mellett Engel Zoltán, Fischer József, Rácz György és Sebők István szerepel. Változások után tudjuk, hogy Sebők, Forgó és Weiner Tibor a

Szovjetunióba költözéskor elhagyta a szekciót. 1929–31 között Lichtenthal Ernő is tag, Schiller (Horváth) Márton sem aktív, Virágh Pál csalódottan, Masirevich György a csoport működési elveit kifogásolva távozik, Breuer a német csoportba kerül, helyükre lép Körner József, Major Máté, Preisich Gábor, Révész Zoltán, de maguk közé fogadták Ligeti Pált is. Az említett nevek mellett 1931-ben gróf Csáky István, míg a berlini CIAM konferencián Forbát Alfréd is szerepel.

A korabeli kongresszusokra tervek soraival készültek fel. A korproblémaként „Existenzminimum” és a kollektívház témakör a terveken túl már a szociográfiai kérdésekre is rátereli a figyelmet, ami a kiállítási programokban jelentős munkabefektetést igényel. Ez vezet a magyar csoport 1931–1932 közötti négy, köztük a Tamás galériában történt kiállításához, ami éles társadalmi problémákat dokumentál. Ez az oka az osztályellenes izgatás tárgyában tett vádemelésnek. Bár Molnár magára vállalja a felelősséget, hatan részesülnek egyhavi felfüggesztett fogházbüntetésben. Itt a neveket Ferkai nem említi. Valószínű, hogy a felosztatás tényének hírlevélbeli kimondásakor (1938. június 30.) eddig nem említettek is – például Kósa Zoltán, vagy Halmos Béla (309, 311, 314), aki igen hasznos és értékes munkát végzett és kapcsolatokat teremtett Molnár számára – megkapták a levelet, ekkor azonban már senki számára sem lett volna indokolt az aktív tagok névsorát összeállítani.

A csoport életében is szerepet játszik a személyes utak, kapcsolatok szétválása, többszöri változása, az együttműködésben a különböző világlátás, vérmérséklet, képzettség, végül maga a közösen vállalt munka, amiben az érdekellentétek kialakulása is okai lehetnek a különválásnak. Csak néhány eseményt, esetleg okot említ a kötet. Masirevich, Molnár és Fischer József 1931-ben egy-egy házzal részt vesznek a Napraforgó utcai lakótelepen. Ekkoriban lép ki Masirevich és Fischer átveszi a másoddelegátus szerepét. A II. éves Masirevich és Molnár 1927-ben rendezték a műegyetemisták szigorlati terveinek bemutatását. Fischer Felső Építő Ipariskolát végez, építőmesteri vizsgát tesz, felesége Pécsi Eszter mérnök, statikus szerkezettervező, aki Molnár több munkájában is részt vett. Molnár és Fischer 1933. december 21.-én cégükkel társulnak, majd Breuer is csatlakozik s nyernek az 1935. évi Budapesti Nemzetközi Vásár pályázatán (258–261). A kiállítás esetében négy első díjat adtak ki, de csak néhány pavilonjuk épült fel.

Politikai támadások is érik őket, Breuert nem veszi fel a kamara, visszatér külföldre, a társaik között négy munkából háromnál nézeteltérés támad, végül részben anyagi okokból 1935-ben szétválnak. Mások esetében, például Ligetnél önállósága, Major Máténál a szocialista művészcsoporthoz való tartozása válik később hangsúlyossá.

Az eltorzuló közép-európai folyamatok idején a változások felismerése előtérbe hozza a saját nyelvű kultúra egyetemessé tágításának kötelezettségét, a múltban rejlő értékek befogadásának, megőrzésének szükségességét. Az egész huszadik századi fejlődést jól jellemzi az a világszemléletek között elmélyedő szakadék, ami az építészet szűk körein belül megjelenő folyamatokban is lemérhető. Itthon is megnyilvánul ez a szemléleti ellentét, amit egyik oldalon az első világháború előtti állapotokat még folytathatónak, fenntarthatónak látó, a világháború után több ezressé váló nemzetközi építésszövetség – többek között Rerrich Béla szervezőmunkájának következményeként – 1930-as budapesti XII. Nemzetközi Építéskongresszusával képvisel, majd épp ezzel az elfogadó magatartással kívánnak szakítani az újító szellemű CIAM kongresszusok új útkeresésükkel, amit a CIRPAC is képvisel. Ez a tiltakozás azonban szemléletében két

évtized alatt a Ligeti Pál által kifejtett módon a második világháború idejére már ismét önmagán belül is ellentmondásossá válik. Az 1948-ban Pierre Vagoék által létrehozott új világszövetség, az UIA megjelenésével már léptékében is az egyetemes emberi kérdések felé fordul ez az eszmei fejlődési folyamat, így 1958-ban a CIAM is feloszlik. Igaz, hogy csak 1975–1978 körül kezdenek egyetemessé érni a kongresszusok témái, az UIA társadalmi érdekek egészére kiterjedő szemlélet felé közeledik, megjelenik a fenntartható fejlődés gondolata, majd a regionális kultúrák megőrzésének feladata is a kongresszusok témáiban. Ezt az utat a Pécs és a Bauhaus környezetéből induló Molnár az alkotói életét jelentő 15 éves időszakban bejárja, miközben magánéletében a kor nyomasztó kényszerei elől családját kívánja kimenteni.

Amikor a világválság végett ért, fellendült az építőipar, a szociális nyomás természetszerűen csökkent, és a mintegy ötéves visszaesés után nem csak a korai Modern Mozgalom szemléletmódja válik vitatottá, hanem a már említett módon az „új építés”, vagy „új építészet” gondolkodásmódjában is érezhető tervezői koncepcióváltás, a formálásmód és a korszellem igényeinek megújulása, egyféle szemléleti gazdagodás és érés, ami Molnár és Fischer munkáiban is érzékelhető. A Kalivodá-val és a csehekkel, lengyelekkel való kapcsolat aktuálissá teszi a szellemi együttműködést, amelynek látókörei és eszközei is kibővülnek, Molnár szemléletében is hangsúlyossá válik a ház, az egyes mű felől a tájtervezés, országtervezés-országépítés iránt felerősödő érdeklődés.

A CIRPAC-csoport 1937-ben elvileg együtt marad, Molnár látókörében azonban Árkay Bertalan, Janáky István, Rimanóczy Gyula, mai kifejezéssel „másik modern”-nek mondott törekvései is megjelennek, míg baráti körébe Ivánka András és az Erdélyből hazatelepülő Sámsondy-Kiss Béla is beletartozik. Nagyobb középület tervezésére lehetősége nem volt, ez is oka annak, hogy felesége ösztönzésére az elveiben szegénységet fogadó és ennek megfelelő társadalomszemléletet valló ferences rend Szentföld-templomának tervezésére vállalkozik, eleinte még Rimanóczy pasaréti együttese követésére törekszik. Ha megértjük e korban a szélsőséges álláspontokat elutasító építészek, mint Kotsis Iván, vagy Borbíró (Bierbauer) Virgil szerepét, annak a gondolatkörnek a kialakulását ismerjük fel Molnár szemléletében, amit a bevezetőben említettem a CIRPAC 9 éve cikkben. Az utóbbi, a Le Corbusier szemléletéhez közelítő szerkezet nagyszerű architektúrájának értékeit nekünk, az újraindított MÉSZ Fiatal Építészek köre I. ciklusa résztvevőinek 1971-ben Szendrői Jenő mutatta be, aki a háború után a szerkezet megmentésének és befejezésének feladatait magára vállalva mutatott erkölcsi példát az értékek megőrzése iránti erkölcsi elkötelezettségre.

Molnár Farkas harmincas években átalakult új szellemű gondolkodásmódját, szemléletét az előbb említett, 1937-es tanulmány „absztrakt téralkotás” gondolata hatja át. A vasbeton anyagszerűsége érdekli a gazdagabb kifejezőmód kísérletében. Jól érzékelhető ez a Szentföld-templom téri világában, a héjszerkezetből eleve következő absztrakt térformában, de abban az utolsó munkájában, utolsó tervében is, amit csak fotóban ismerünk. Ez a koncepció egészében mozgalmas tömegjátékká váló nagy íves térforma a Zilahy Lajos által felvetett gondolat, a Kitűnőek Iskolája tervpályázata félig kész tervében jelenik meg. Padányi Gulyás lapjából, az 1941–44 között négy évet élt Építészet számából ismerjük ezt az új középületformáló gondolatsort, ami a korai negyvenes évek tervpályázataiban is megjelenik, többek között Janáky István szálloda tervében, e kor egyik legszebb, valóra már nem váló ígérétében.

Molnár Farkas íves kollégiumterve lehetett volna talán annál is érdekesebb, a háború után azonban már másféle elitképzésre került sor. Ferkai könyvének utolsó két jegyzete e műről szól, és a lap az utolsó fényképét is közli a rajztábla fölé hajoló, figyelemmel dolgozó alkotójának. Az egyik jegyzet a Vállalkozók lapjára utal, a szám keltezése 1944. február 3., a német megszállás, az Endlösung végrehajtására szervezett SS Sicherheitsdienst tízezer főből álló rendkívüli különítményének behatolása előtt alig több mint egy hónappal. A másik jegyzet jelzi, hogy Molnár tervét ifj. Janáky István ismerte fel korábbi kutatásai során és ő informálta a szerzőt. Ifj. Janáky ugyanis saját elképzelései szerint elsőként kezdett adatgyűjtésbe a hatvanas években, cédulagyűjteményét és jegyzeteit később átadta a szerzőnek, s ezt Ferkai könyve elején említi meg (9. és 14.). Molnárnak azonban ez a terve már nem válhatott ismertté, csak figyelmeztet arra, hogy a bevezetőben említett három pont jellemezte haláláig törekvéseit.

Szendrői Jenő szavaira emlékezem, azon az említett bemutatón körülötte álltunk, amikor elmondta, mi történt a diplomatervezőjével. Ezt a szinte zseniális embert negyvenöt éves korában, élete delén balsorsa tragikus vétekbe sodorta. De kortársai is segítették súlyosabbá tenni hibáit, vétkét megbocsáthatatlan bűnné növelve. Méltatlanul, tisztázatlan körülmények között halt meg a Széher úti házban, ahol ápolták.

A Molnár körül 1938–1939-ben kialakuló vita lényegét Ferkai könyvében a 4. A harmincas–negyvenes évek viszontagságai között című főrész Az országtervezéstől az országépítésig fejezetében (322–331) világítja meg. A fejezet elején az első zsidótörvény ellen tiltakozó Memorandum aláírói között szerepelt a neve, de Ő az aláírást alkalmazottjára hárítja, mert akkor Palesztinában volt. Az akkori támadások miatti félelmében oszlatja fel 1938 nyarán a csoportot. Bartók, Kodály, Móricz Zsigmond mellett szerepelt a neve. E fejezet végén már az 1939-es időszakban ismét fontos neveket találunk, Ferkaitól idézem, mivel egyetérték: „Molnár érvelése beleillik a (kor) diskurzusába ... a népi tábor, az antifasizmus, a németellenesség felé hajló radikálisok és konzervatívok (Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre) neve”. Számomra ez a hat név, s a hozzájuk közeledés szándéka, vagy önmagában Bartóké olyan emberi egyetemességet jelent, amibe minden nép és nemzet saját kultúrájának az értéke is beletartozik, hiszen az egyes népek, régiók kultúrájából áll össze az emberi lét teljességének sokszínű értéke. Molnár azonban e kimagasló, természetesen néha mégis hibázó személyiségeknél is nagyobbát tévedett, vagyis vétkezett.

Ferkai itt is, mint az életmű feldolgozása során máshol, igen alaposan gyűjti össze az értékelhető ellentmondásokat. Ezeket valóban megérteni és értékelni csak azok tudják, akik a második világháború poklába süllyedő korban benne éltek. Az említett centenáriumi megemlékezésre a Mész titkárság a családot és elérhető barátait is meghívta. Az ott jelenvolt CIRPAC tagok között váratlanul régi vétketeket felemlető vitában a jelenlévő családtagok keserű fájdalommal döbbenet érzékelték a gyűlölködés megjelenését. Végül, talán utolsó közszereplésével Preisich Gábor mondta ki a méltánylást érdemlő, elcsendesítő és általa az Újszövetségből idézett szavakat: „az vesse rá az első követ, aki maga nem vétkezett”. Preisich Gábor szavait tekintem mérvadónak azóta is ebben a kérdésben.

V. Az értekezés tudományos eredményei és néhány vitát érdemlő részkérdés

Visszatérek az alapkérdésre, mi a nagymonográfia célja, annak érdekében, hogy eldönthessük, ez a cél teljesül-e, s hogyan teljesül ebben az igen testes és valójában súlyos kötetben. Ferkai igen széleskörű feldolgozást bizonyító tudományos apparátusával jól bizonyítja, hogy képes volt célkitűzésének megfelelően a nemzetközi avantgárd mozgalom és a modern magyar építészet egyik legjelentősebb képviselőjének, Molnár Farkasnak az életművét a teljesség igényével és újszerű módon feldolgozni.

A témakörök egyes részleteit az előzőekben elemeztem és véleményemet összegeztem, itt végül néhány olyan érdekes, fontos és jól kifejtett részkérdést kívánok csak felemlíteni, amiben véleményünk nem teljesen egyező, vagy egyes esetben kérdéseimmel a szerző véleményének tovább fejtését, kiegészítését kérném, a felvetett problémák konszenzushoz vezető megértése érdekében.

Írása részleteiben is kiművelve, átfogó látással és kutatói szemlélettel tárja fel a kor Molnár műveivel kapcsolódó dokumentumait, külföldi eszmei kapcsolatrendszerét vagy épületeinek tárgyi világát, s elemzi megrendelőivel való viszonyát, jellemzi a művek sokoldalú kontextusát, felismerve még azt is, hogy a háború borzalmi között a túlélés vágyaként felerősödött egy „úgynevezett gátlás nélküli ...világ”, de „a könnyedségre, átlátszóságra való törekvés nem maradhat sokáig időszerű”, ennek ellenére valami ebből a házak téri világában is megjelenik, s „a háború után – reméli – az ember ismét befelé fordul”. Ezt a folyamatot felismerve elemez néhány művet, jut közel a szellemi „pálfordulás” megértéséhez.

Felmerül a kérdés, lehet, hogy ő maga is megnyugvást keres, amikor képet ad a korabeli modern életvilágról? Hozzátenném ezért azt is, amit mindannyian tudunk. Saulus Paulusszá válva a szeretet vallását terjesztette el az ókori Róma földközi tengeri világában, meggyőzve a rabszolgát arról, hogy ő is teljes értékű ember, a szeretet köthet valójában mindannyiunkat egymáshoz és önmagunk emberi világához. Határ Győző szerint ez a „pálvallás” lényege. Akkor a „pálfordulás” erkölcsi kérdőjelet érdemel? Nem lehetséges a meggyőződésen alapuló fordulat? Vagy: Németh László Kert-Magyarországa valóban csak utópia? Ifjú koromban a minőség forradalmi eredményének gondoltam, s napjainkban a kibontakozását várom, hiszen enélkül valójában a vidékfejlesztés megoldatlan marad.

Ferkai könyvével kapcsolatban azon az érdekes problémán is kétségtelenül kezdhethénk vitatkozni, hogy reális és lehetséges volt-e a 20. század közepén egy ország, sőt régió társadalmának a roppant erejű s a kis népeket lebénító nemzetközi nyomás ellenére a továbbélésre alkalmas modellt, valamilyen harmóniát elképzelni, s lehetett volna egyáltalán akkor ilyet elgondolni, ennek a szükségességét felmutatni? Én itt Ortégára, Röpkére, a harmadik út gondolatára, vagy a háború után szinte kényszerként megjelent ENSZ, vagy az Európai Unió gondolatára szeretnék utalni, hiszen ezek az álmok ott érlelődtek a túlélni akarók tömegeiben.

Vagy mit jelentett hazai mértékkel mérve Molnár építészeti tevékenysége s mit a kor egészének mérlegén mondjuk Altóhoz mérve (kinek nevét így írta le és Giedion könyve tudtommal még nem, vagy épp akkoriban jelent meg).

Mint ahogyan az általa is becsült Árkay Bertalan, Janáky István, Rimanóczy Gyula – többek között – szerepelhetne ebben a mérlegben, hiszen a KÖZTI híres, fiatalok által készített kiadványa Janáky és Rimanóczy életművét mutatja fel példaként, most másokat

nem említve? Kivel kell tehát még összevetni saját korában szerepét és jelentőségét a két világháború közötti hazai és egyetemes építészetben? Ez az értékelés ugyanis még hozzá tartozna e könyvhöz, vagy új kötet kíván.

Egy ilyen terjedelmű és széleskörű problémakört feldolgozó könyvvel szemben számtalan további kérdés feltehető, mi az, amit másként látunk, mi az, amiben másféle szempontból közelítenénk a témához. Csak néhány olyan kisebb súlyú problémát, témát említenék meg, ahol szerintem többet lehetne, vagy kellene tenni egy témához, vagy amit kritikaként, kérdésként szeretnék felemlíteni.

Több információt szerettem volna kapni néhány témában. Halmos Bélát én rendkívül tiszteltem, mert írásait abból a korszakból ismertem meg, amikor a „férőhely hiányos lakás” fogalmát fogalmazta meg, amit a hivatalos körök politikai támadásnak tekintettek egy másik rendszerben, jó 25 évvel később. E korai tevékenységéről többet lehetett volna írni. Teleki Pál vitatott szerepét is jobban értenénk, ha a Teleki Intézet 1938-as feloszlását pontosabban kifejtené a kötet, ezzel legalább részben tisztázni is lehetne az öngyilkosságba kényszerített államférfi szerepét, aki számot vetve hibáival, búcsú levelében 1941 áprilisában kimondta: „Hullarablók leszünk. A legpocsékabb nemzet.”

Még tovább lehetne elemezni mikor és hogyan vettek részt a CIRPAC-csoport munkájában Preisich Gábor, Ivánka András, Rácz György, miért alakult ki itt is bizonyos urbánus-népi ellentét a csoporton belül, miért volt kedvezőtlen tömegű a faluképbe illeszkedő dévaványai földművesház terve és életformája? A dévaványai kísérlet is Halmos Béla kezdeményezése volt.

Miért maradt ki a többet nem említett Engel Zoltán, vagy a Molnárt eleinte helyettesítő igen jó kezű Masirevich György, miért lépett helyébe Molnár későbbi cégtársa, s milyen ellentmondásokat szült a valójában honorárium vitáról szóló szakítás kettőjük között? Miért esik kevés szó Virágh Pálról, hiszen ő is majdnem hasonló szerepet játszott az Ipartervben, mint a már említett mesterek a KÖZTI-ben.

Olyan sok kérdésre válaszol, kontextusrendszerét gondosan végig véve, ez a hatalmas információs anyagot összegyűjtő és jól feldolgozó kötet, hogy mindezek másodlagos részkérdéssé válnak. Ilyen érdekes részkérdés például, miért volt Molnár beadványi, ceruzával rajzolt épületterveinek grafikai színvonala sokkal alacsonyabb, mint a weimari idők lakásterveinek helyenként gyönyörű meg nem valósult tervrajzai? A harmincas évek rajzai ugyanazoknak a mestereknek a kezében érnek más színvonalra, amikor az állami tervezésben a segéderők használata 1948-tól természetessé válik. Mi a tanulsága ennek a modernizációs átalakulás évtizedeiben a szakmagyakorlás szintjén?

Ugyanezt kérdezem másként: „az egyedi bútorokat furcsa módon a közel két évtizeddel idősebb Kozmától rendelték meg” (240.). Hiszen Kozma az egész magyar bútortipart, míg Molnár csak Breuer „asztalos” műhelyét, új törekvéseit ismerte.

Molnár meg nem valósult tervén, a Kitűnőek Iskolája tisztviselőháza alaprajzán a „sarkai lekerítették” (352. o. 507. kép, 1943), a 19. jegyzetben ez már „modoros lekerekítéssé” válik. Én ezt a gondolatot a Hoftstätter és Domány cég Margit körút 15–17. sz. háza értékének, a nyílt és zárt erkélyrészek játékának és Cserba Dezső alkotói keze érzékeny voltának tekintem (1937–38), aminek kitűnő előképe Kósa Zoltán Kútvölgyi út 13/B. villája (1936), valamint Lauber László és Nyíri István Iskola utca 2–4. sz. házának udvara (1933), illetve a Kékgolyó utca 10. sz. ház (1933–34), ahol ez a rendkívül érdekes

motívum korábbi megjelenése volt, s e négy kitűnő építész gondolata hat Molnárra is. Tíz év alatt nem változott volna a formalítás és vele a formateremtő szándék?

A Szentföld-templom esetében „a meg hasonlítás szimbóluma” kifejezést címként pejoratív következtetésnek látom. A második terv modellje épp a BNV pályázat főbejáratával és az Iparcsarnok előtti tér motívumaival és érdekes tömegformáival vethető össze (354. és 355. kép), míg a templom második változata, a ceruzarajz (472) Louis Kahn húsz évvel későbbi indiai (Dakka, 1962–65 és Ahmedabad, 1963–74) motívumaira emlékeztet. A funkciók pontosítása után a tömegformálás megfordítása nem olyan kedvező, az új terv mégis értékes gondolat, a posztmodern világ, a nagy narratívák lebecsülése óta az idézetek megoldásában újra értéket találhatunk, a főtömeg pedig, a megépült szerkezeti gyűrű hatásának ereje számomra Le Corbusier anyag és formakezeléséhez mérhető értéket jelezte, Szendrői Jenő tekintetével mérve is.

Az eddigiekben hiányosságokat nem említettem, hiszen a kérdések is csak konszenzusereső érdeklődést jelentenek annak érdekében, hogy e vitában végleg elosztható legyen a Molnár Farkas körüli 70 éve tartó bármilyen feszültség keltette ellenérzés.

Hiányosságként két problémát említek. Az egyik nem csökkenti a mű tudományos értékét, de a túlzó tagolás nehezíti az összefüggések átlátását, a keresést és egyes témák esetében a tájékozódást a kötetben. Különös értéke a kötetnek viszont a hatalmas, közel ezer illusztráció magas színvonala, ami egyrészt igen gondos válogatást és feldolgozást igényelt úgy a szerzőtől, mind a kiadótól, s jórészt indokolja a túltagolás mértékét.

A másik a túlméretezett formátum, a méret által igényelt nehéz papírminőség, s ezekből következően a könyv túl nagy súlya, ami egészében nehézkessé teszi a könyv olvasását. Talán az indokolhatónál több a fel nem használt felület, illetve a kétoldalas fekete tagolás az egyébként igényes kivitel ellenére. Egy bíráló esetében átlagos lapozgatónál gyakoribb használat során az egyes papírivek súlya a kötést is fellazítja. Ez a Kós és Finta kötetnél az albumszerűség ellenére szerencsésebbnek bizonyult. Elismerést érdemel mégis a Kiadó, hogy vállalkozott a számos és jelentős nagymonográfia megjelentetésére.

Zárómegjegyzésként meg kell említenem a mindössze nyolc oldalnyi összefoglaló füzet értékét. A szerző az értekezés téziseinek összefoglalójában meggyőzően és rendkívül alaposan fejti ki kutatásmódszertani célkitűzéseit, amit önmagában is fontos tudományos alapvetésnek, egy eredményeivel igazolt kutatási életmű bizonyító erejű programjának, s ezért ebben az állapotában doktori iskoláinkban is publikálandónak tartok.

VI. Ferkai András: Molnár Farkas. Molnár életművének nagymonográfiája című akadémiai doktori értekezés bírálatának összefoglalása

A Magyar Tudományos Akadémia Titkársága megbízása alapján a címben jelezett doktori értekezés bírálati munkáját elvégeztem, bírálati véleményemet ezúton beterjesztem.

1. Az I. pontban nyilatkoztam, hogy a mű hiteles adatokat tartalmaz.
2. I.–V. pontban részletesen értékeltem a kérelmező művének tudományos eredményeit és hiányosságait. A nagymonográfiaként megjelent Molnár Farkas kötetet kitűnő feltáró összegzésnek tartom, amely sokoldalúan gyarapította eddigi ismereteinket. Hosszú és alapos kutatómunka során – például eddig nem tárgyalt magánlevelekből, hiteles újabb dokumentumokból, és régebbi, eddig nem feltárt forrásokból – bizonyíthatóan olyan fontos megállapításokat összegzett, ami Molnár életművének értékét, küzdelmeinek értelmét, munkásságának sokoldalúságát és újszerűségét magas igényű tudományos érvrendszerrel bizonyítja.

A bírálat II.–IV. részének több helyén a tudományos eredmények vonatkozásában már kifejtettem véleményemet.

3. Bizonyítotttnak látom, hogy a mű a korábbi tudományos fokozat megszerzését követően jelentős eredeti tudományos eredményekkel gazdagította a tudomány szakot, hozzájárult a tudomány továbbfejlődéséhez, ezért az értekezés elfogadását javaslom.
4. A doktori munka tudományos eredményeit elegendőnek tartom az MTA doktori cím odaítéléséhez, és a nyilvános védés kitűzését javaslom.

A fentiekkel a bírálat elkészítését elvégeztem, a nyilvános vitán a részvételt vállalom.

Budapest, 2014. augusztus 18.

Dr. Vámossy Ferenc
az MTA doktora